

Постатті

Figures

УДК 7.071.3Сичов:726:27–523.41(477–25)Софія

ВНЕСОК МИКОЛИ СИЧОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЮ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МАЛЯРСТВА СОБОРУ СВЯТОЇ СОФІЇ В КИЄВІ (за матеріалами київських архівів)

Ірина Ходак

У статті на основі матеріалів київських архівів висвітлено внесок відомого російського мистецтвознавця, музейника, художника, реставратора Миколи Сичова (1883–1964) у дослідження та реставрацію монументального малярства собору Святої Софії в Києві в другій половині 1920-х років. У додатку вперше опубліковано життєпис і список праць науковця, підготовлені 1928 року у зв'язку з висуненням його в академіки ВУАН.

Ключові слова: Микола Сичов, Софійський собор, Софійська комісія, Всеукраїнський археологічний комітет, стінописи, мозаїки, реставрація.

В статье на основе материалов киевских архивов освещен вклад известного русского искусствоведа, музейщика, художника, реставратора Николая Сычева (1883–1964) в исследование и реставрацию монументальной живописи собора Святой Софии в Киеве во второй половине 1920-х годов. В приложении впервые опубликовано автобиографию и список научных трудов ученого, подготовленные в 1928 году в связи с выдвижением его в академики ВУАН.

Ключевые слова: Николай Сычев, Софийский собор, Софийская комиссия, Всеукраинский археологический комитет, росписи, мозаики, реставрация.

The contribution of famous Russian art critic, museum worker, artist and restorer Mykola Sychov (1883–1964) to the investigation and restoration of monumental painting of St. Sophia Cathedral in Kyiv through the mid- to late 1920s is elucidated in the article after the materials of Kyivan archives. Biography and bibliography of the researcher formerly prepared to his nomination to the position of an academician of the All-Ukrainian Academy of Sciences are published for the first time in the supplement.

Keywords: Mykola Sychov, St. Sophia Cathedral, Sophia Committee, All-Ukrainian Archaeological Committee, mural paintings, mosaics, restoration.

Історія реставрації та пов'язаних з нею досліджень монументального малярства Софійського собору в Києві, проведених у 1920-х роках з ініціативи Всеукраїнського археологічного комітету (далі – ВУАК) Всеукраїнської академії наук (далі – ВУАН) і Київської крайової інспектури охорони пам'яток культури (далі – ККІОПК), останнім часом неодноразово ставала предметом розгляду, проте залишається недостатньо висвітленою та осмисленою, зважаючи на тривале замовчування в радянський (повоєнний) період. Нині спробуємо за матеріалами київських архівів означити внесок у цей процес видатного російського мистецтвознавця, музейника, художника, реставратора Миколи Сичова (1883–1964), ім'я якого, на наш погляд, незаслужено за-

лишається на периферії когорти дослідників пам'ятки.

Якщо в низці статей українських і російських фахівців принаймні побіжно згадано про участь М. Сичова в реставраційних роботах у Софії Київській під егідою ВУАКу [37, с. 13; 5, с. 134–136; 21, с. 592, 594–597; 10, с. 72–73], то в присвяченій ученому монографії лише констатовано факт його відрядження до Києва для участі в ремонтно-реставраційних роботах у 1928, 1929 та 1930 роках і членство у ВУАКу з 1924 чи 1928 року [13, с. 46, 57]. Нещодавно до проведених у Софіївському соборі 1930 року під керівництвом М. Сичова реставраційних робіт звернувся В. Корнієнко [12].

Основними опублікованими джерелами з означеної теми залишаються статті

ПРИНА ХОДАК. ВНЕСОК МИКОЛИ СИЧОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЮ...

О. Новицького, В. Барвінка, В. Базилевича кінця 1920-х – початку 1930-х років про діяльність Софійської комісії ВУАКу [23; 4; 3] та звіти відповідних академічних інституцій. Щодо архівних джерел, то поряд з офіційними документами (протоколами, звітами, доповідними записками тощо) ВУАКу, важливе значення для висвітлення теми мали рекомендація М. Сичова в дійсні члени ВУАН [19] та укладені науковцем у зв'язку з цією подією стислий життєпис і список наукових праць з наукового архіву Національного художнього музею України (далі – НА НХМУ) [27; 28], а також дванадцять його епістол, адресованих голові ВУАКу академіку О. Новицькому (1862–1934) й інспектору ККІОПК, завідувачу художнього відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (далі – ВІМШ) Ф. Ернсту (1891–1942), що зберігаються в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (далі – АНФРФ ІМФЕ), науковому архіві Інституту археології (далі – НА ІА), Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) НАН України [17; 32, арк. 2–3 зв.; 18].

Учень візантиністів Н. Кондакова (1844–1925) й Д. Айналова (1862–1939), М. Сичов, здавалося, самою традицією був приречений віддати належне Софії Київській, як його наставники [22] і приятелі з Петербурзького університету [24; 20; 36]. З 1908 року Д. Айналов регулярно організовував для своїх найближчих учнів, до яких, крім М. Сичова, належали В. М'ясоєдов (1885–1916), М. Окунів (1885–1949), Л. Мацулевич (1886–1959) і К. Широцький (1886–1919), наукові експедиції до різних міст з метою ознайомлення з давньоруськими пам'ятками [1, с. 276]. Вочевидь, під час однієї з таких поїздок М. Сичов мав можливість наочно оглянути київські старожитності, принаймні С. Ямщиков відносив цю подію до часу навчання дослідника на старших курсах університету (у 1904–1910 роках він був студентом історико-філологічного факультету закладу) [37, с. 11]. Дотичним підтвердженням цього факту слугує лист Д. Айналова до Н. Кондакова від 30 травня 1910 року, у якому автор

засвідчив перебування своїх учнів у Новгороді, звідки вони мали приїхати до Києва, потім відвідати його в Козельці і разом помандрувати через Остер до Чернігова [1, с. 276]. Натомість в одній з автобіографій М. Сичов зазначив, що досліджував старожитності Києва, Херсонеса, Криму, Чернігова і Москви 1913 року після участі в розкопках міста Ані у Вірменії, слід лише уточнити, що згадані розкопки відбулися 1911 року [13, с. 37–38, 53]. Про кілька приїздів М. Сичова за рекомендацією його учня та колеги В. Лесючевського (1898–1942) у Ніжин на початку 1920-х років і відвідини разом з ним Києва та Чернігова писав І. Спаський (1904–1990), але покладатися на його спогади складно, хоча б тому, що згадане розчищення мозаїк центрального купола Софії Київської відбулося 1930 року, а не на початку 1920-х років [6, с. 43]. Поза тим, достеменно можна стверджувати, що на момент залучення до реставраційних робіт у Софійському соборі в другій половині 1920-х років дослідник де-візо оглядав пам'ятку, цілком можливо, що неодноразово.

У протоколах засідань мистецького відділу ВУАКу ім'я М. Сичова, наскільки нам відомо, уперше згадано 21 грудня 1927 року у зв'язку з обговоренням питання його обрання разом з іншими дослідниками, зокрема ленінградцями Д. Кіпліком (1865–1942), Б. Крижанівським (1886–1937) і В. Лесючевським, дійсними членами чи членами-співробітниками Комітету. Хоча через відсутність згоди вченого присутні тоді так і не ухвалили якогось певного рішення [8, арк. 22 зв.], поява його імені в списку кандидатів не була випадковою і її слід пов'язувати з реставрацією монументального малярства в Софійському соборі, точніше, проведеними Д. Кіпліком упродовж 30 квітня – 4 травня 1927 року обстеженням розписів і пробним розчищенням олійних записів від бруду й кіптяви, зняттям олійних записів (відповідно на площі 132 та 48 квадратні вершки) на хорах, у південній вежі та хрещальні пам'ятки, а також обстеженням софійських і михайлівських мозаїк, підготовкою плану й кошторису нагальних реставраційних заходів [29, арк. 32, 34–37; 10, с. 71]. Зауважимо, що київські науковці

ПОСТАТІ

консультувалися з М. Сичовим до початку реставраційних робіт, принаймні саме він передав навесні 1927 року Д. Кіпліку лист ВУАКу з проханням прибути до Києва для обстеження пам'яток [14], так само за його порадою цьому фахівцеві доручили перенести фреску святої (Теклі?) із Спасо-Преображенського собору в Чернігові [11, с. 48]. Звернення за консультаціями до М. Сичова видається цілком виправданим, адже в 1920-х – на початку 1930-х років він не лише був одним із провідних дослідників візантійського та давньоруського мистецтва в СРСР, але й обіймав ключові посади в науково-дослідних, пам'яткоохоронних і музейних установах, зокрема директора та зберігача відділу давньоруського мистецтва Російського музею, товариша голови, завідувача розряду давньоруського мистецтва й очільника історичного відділення Державної академії історії матеріальної культури (далі – ДАІМК), голови та заступника директора Інституту історії технології цієї Академії (усі – Ленінград) [13, с. 39–45].

Відтак 22 травня 1928 року – потому, як Укрнаука виділила 5000 карбованців на реставраційні роботи в Софійському соборі – на об'єднаному засіданні ККІОПК і Софійської комісії ВУАКу ухвалили запросити Д. Кіпліка для зняття олійних записів з фресок «на сходах собору», тобто в південній вежі, з одночасною їх фотофіксацією та калькуванням, рекомендувавши залучити для цього співробітницю Російського музею в Ленінграді Л. Дурново (1885–1963) [30, арк. 6]. Уже 10 липня Д. Кіплік доповів про програму робіт, що передбачала зняття олійних записів тла, під якими могли виявитися давні фрески, розчищення і закріплення власне фресок з їх початковим фотографуванням. Зважаючи на зауваження В. Козловської (1889–1956), що бажано зафіксувати для історії всі етапи реставрації шляхом виготовлення копій у процесі розкриття, присутні ухвали проводити фотофіксацію закріплених ділянок та послідовного зняття записів, а найбільш відповідальні та показові місця копіювати на різних стадіях реставраційних втручань. Розпочати вирішили з найбільш zagrożеного стінопису південної вежі, передбачивши можливість

пробного розкриття і закріплення розписів в інших місцях собору та дослідження стану збереженості якогось із фрагментів мозаїки [30, арк. 12]. Для допомоги Д. Кіпліку 25 липня залучили студентку Київського художнього інституту О. Гейбель (нар. 1904) та реставратора Всеукраїнського музейного містечка К. Кржемінського (1893–1937), а К. Лазаревську (1879–1939), В. Барвінка (1879–1943) і С. Маслова (1880–1957) просили студіювати графіті, на які могли натрапити у вежі [30, арк. 16–17].

М. Сичов уперше долучився до об'єданого засідання Інспектури та Софійської комісії ВУАКу 9 серпня 1928 року. Зважаючи на його присутність, засідання навіть провели російською. Після повідомлення Д. Кіпліка про перебіг зняття олійних записів (виконані по нанесеному на фресковий розпис шару нової штукатурки вони лише частково наслідували давні композиції) М. Сичов поцікавився, на яких засадах здійснюють реставраційні втручання. Отримавши пояснення Ф. Ернста, що в основу покладено не пошук фресок, а їх порятунок, тобто пошарове зняття олійних записів, яке дозволить «дихати» давньому стінопису, він цілком схвалив такий підхід, але водночас підкреслив, що необхідно обережно ставитися до всіх різночасових шарів малювання: «Послойное раскрытие фресок фиксирует моменты разновековых вкусов, некультурного отношения к реставрации (реставрация времен Солнцева и Прахова). Слой под масляной краской требует внимания могут быть подправки XVI и даже XII [XIII?] ст. Броня из масляной краски вредно действует на слои, находящиеся под ней; некоторые из них пропитываются маслом и начинается шелушение. В некоторых местах троекратное наложение. Разновековые записи необходимо протокольно фиксировать и фотографировать. Интересно также зафиксировать недобросовестную реставрацию по всему собору времени Солнцева» [30, арк. 21 зв.].

З перших засідань між учасниками, зокрема Д. Кіпліком і М. Сичовим, виникали дискусії, наприклад, після того, як було озвучено різні підходи до реставрації та часткового чи повного зняття записів ком-

ІРИНА ХОДАК. ВНЕСОК МИКОЛИ СИЧОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЮ...

позиції виїзду на іподромі, їм обом доручили додатково дослідити фреску та доповісти про висновки комісії. Коли з'ясувалося, що контур багатьох фігур настільки слабкий, що вони зливаються з тлом, М. Сичов, наголосивши, що на таких фресках нема потреби знімати увесь запис тла (неба), запропонував поробити невеличкі траншеї навколо фігур, додавши, що зазначені фрески зазнали втручання задовго до реставрації Солнцева – у XVIII, а то й у XVII ст. Комісія пристала на пропозицію вченого, ухваливши обвести траншеєю одну з фігур, щоб наочно пересвідчитися, наскільки її колір відрізняється від кольору тла [30, арк. 25]. Водночас Комісія більшістю голосів підтримала М. Сичова та В. Лєсочевського, які негативно поставилися до наміру Д. Кіпліка поновити блакитне небо у сцені полювання, що після розкриття мало невиразний брудний тон [30, арк. 29 зв.].

Найбільш дискусійним виявилось засідання 23 серпня 1928 року, яке поклато початок багатолітньому конфлікту між членами комісії та Д. Кіпліком. Реставратор наполягав на тому, щоб розчищені фрески «були закріплені і для цього покриті яким-небудь составом смолистим або шклом жидким», що начебто мало сприяти кращій їх схоронності та зробити їх яснішими. Проти цього категорично виступив М. Сичов. За його пропозицією Комісія звернулася за консультацією до Інституту археологічної технології ДАІМК [30, арк. 29]. Фахівці установи в датованому 15 листопада 1928 року висновку констатували неприпустимість покриття софійських фресок смолистими речовинами чи рідким склом, указавши, що, по-перше, це призведе до зміни задуму майстра, який давав матову, а не блискучу поверхню, що утвориться внаслідок сильного насичення згаданими закріплювачами; по-друге, руйнівна дія рідкого скла на пігменти та його гіроскопічність негативно вплине на стіну; по-третє, цей шар заважатиме вільній вентиляції стіни; по-четверте, пропонувані закріплювачі ненадійні за своїм складом [30, арк. 55–55 зв.]. Д. Кіплік не погодився з висновком колег, зауваживши, що в згаданому Інституті нема відділу чи фахівців, які б займалися проблемами

монументального малярства, і продовжував наполягати на безпечності запропонованих матеріалів, наводив думки європейських учених та приклади закріплення фресок воском [30, арк. 59–61 зв.]. Якщо у зверненні до ДАІМК реставратор переважно пояснював технологічні питання, то в різкому листі, адресованому ВУАКу, назвав ситуацію, що склалася, образливою і поклав провину за неї на некомпетентність М. Сичова, який спрямував проти нього цілу свою академію [30, арк. 63–64 зв.].

У свою чергу заява Д. Кіпліка спонукала ВУАК звернутися за консультацією до керівника Інституту історії мистецтва при Віденському університеті Й. Стржиговського (1862–1941) [30, арк. 62], який також уважав неприйнятними апробовані Д. Кіпліком способи закріплення фресок [4, с. 91]. Утім, навіть виявлення влітку 1929 року представниками ВУАКу та ККІОПК на закріплених у 1928 році фресках південної вежі цвілі, білястої плівки та комах не переконало реставратора в недоцільності використаної ним методики – провину він поклав на ВУАК, який не ізолював вежу [10, с. 72–73]. М. Сичов 30 серпня 1929 року – щойно повернувшись з Києва до Ленінграда – повідомив Ф. Ернсту неприємну новину: «Мне сообщили, что Киплик написал в Харьков, в Укрнауку докладную записку, в которой обвиняет, как мне сказали – “киевскую администрацию” в том, что она не соорудила в Софии дверей, не предприняла ничего, чтобы охранить вновь открытые фрески от порчи и, что “эта порча, грибы и проч... является результатом бездействия администрации”. Ведь это же донос! Известно ли Вам это? И правда ли, что это “донесение” действительно написано. Сообщаю Вам об этом, дабы Вы могли своевременно выяснить вопрос и устранить эти несправедливые обвинения» [18, арк. 8–8 зв.].

Український комітет охорони пам'яток Наркомату освіти УСРР, зважаючи на непорозуміння між реставратором і Софійською комісією ВУАКу, 4 січня 1930 року знову-таки звернувся за консультацією до М. Сичова. Науковець негативно відгукнувся про способи реставрації, задіяні Д. Кіпліком у чернігівському Спасо-Преображен-

ПОСТАТІ

ському соборі при перенесенні частини зображення святої (Теклі?) до місцевого музею, і солідаризувався з висновком Інституту археологічної технології ДАІМК щодо використаних ним методів закріплення фресок південної вежі Софії Київської [31, арк. 5–6]. Зрештою, опублікована 1931 року стаття В. Барвінка про Софійську комісію ВУАКу, у якій, на думку Д. Кіпліка, було спотворено відомості про використані ним 1928 року методи закріплення частини софійських фресок (автор статті зазначив, що їх вкрито рідким склом, а реставратор наполягав, що рідке скло застосував для закріплення штукатурки в місцях руйнування, тоді як фрески вкрив парафіном), змусила його відмовитися від звання дійсного члена Комісії [33, арк. 1–2].

М. Сичов, як і В. Лесючевський та А. Таран (1883 чи 1886–1967), 23 серпня 1928 року увійшов до складу створеної за пропозицією секретаря ККІОПК В. Базилевича (1893–1942) комісії для обстеження вівтарних мозаїк Софійського собору [30, арк. 29 зв.]. Уже 5 вересня разом з В. Лесючевським з пересувних риштувань він оглянув святительський чин у вівтарі, констатувавши значне забруднення мозаїки кіптявою та пилукою, що міцно осіла на ній і ввійшла в шпарини між кубиками. Спробувавши зняти в декількох місцях бруд за допомогою хлібного м'якуша, вчені переконалися, що забруднення призвело до кардинальної зміни тональності та часткової зміни кольору мозаїчних зображень. У багатьох місцях спостерігалось випадання кубиків смальти (гнізда було частково заповнено новою штукатуркою), наприклад на лобі, біля правого ока, подекуди на облаченні та на лівій руці Григорія Чудотворця, на обличчі, облаченні та руці Григорія Нісського, на облаченні Іоанна Златоуста, на обличчі (біля перенісся) й облаченні Григорія Богослова, на тлі, а на обвідці німбів Василя Великого та Григорія Богослова – записи олійною фарбою. Шляхом вистукування вчені з'ясували, що – за винятком незначних фрагментів – увесь мозаїчний реєстр разом із ґрунтом відстав від стіни абсиди, як і ґрунт у нижній частині, на якому олійними фарбами було дописано фігури святителів.

Зображення Євхаристії та Оранти М. Сичов і В. Лесючевський через відсутність високих риштувань змогли оглянути лише зі значної відстані. Тим не менше вони вказали на більшу забрудненість композицій, порівняно зі святительським чином, та зафіксували значні тріщини, здебільшого вертикальні, що часом сягали кількох метрів (зокрема в композиції «Євхаристія» між фігурами Христа та апостолів Петра і Павла, між колонами ківорію, через праву ногу зображення Христа зліва, з боків зображення Оранти та через її хітон). Як і в святительському чині, виявили випадання кубиків смальти, наприклад великого шматка ґрунту з мозаїкою в південно-західній частині (дві фігури апостолів, напис та орнамент було дописано олійною фарбою, а край мозаїчного зображення закріплено кованими цвяхами, як і у південній частині святительського чину та в багатьох місцях конхи). Хоча вчені не мали можливості вистукати горішні зображення, нерівна та хвилеподібна поверхня схилилася до думки, що вони так само відстали від стіни, як і нижній реєстр. Усе це дозволило зробити висновок, що мозаїки повільно, але неухильно руйнувалися, що викликало закономірне занепокоєння їх долею. Зважаючи на світове значення пам'ятки, М. Сичов і В. Лесючевський наголосили на нагальній потребі дослідження, опису, фотофіксації та копіювання мозаїк, їх закріплення із залученням провідних фахівців СРСР і Західної Європи, постійного нагляду за їх станом, температурно-вологісним режимом та системою вентиляції в соборі, а також вважали необхідним заборонити автомобільний рух, насамперед вантажівок, у районі Софії Київської [30, арк. 40–41 зв.].

Активна участь М. Сичова в обстеженні та реставрації монументального малярства Софійського собору влітку 1928 року спонукала О. Новицького 8 жовтня на засіданні мистецького відділу Комітету запропонувати обрати його дійсним членом установи, як і А. Тарана, В. Шугаєвського (1884–1966), Б. Крижанівського (рекомендував М. Рудинський) та В. Лесючевського (рекомендував Ф. Ернст). Присутні підтримали ініціативу колег і ухвалили звернути-

ІРИНА ХОДАК. ВНЕСОК МИКОЛИ СИЧОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЮ...

ся до кандидатів з проханням дати згоду на обрання та надіслати *curriculum vitae* і списки наукових праць [9, арк. 17]. На засіданні Софійської комісії 22 жовтня на пропозицію О. Новицького вирішили залучити М. Сичова та низку інших фахівців, які брали участь у реставраційних роботах [30, арк. 52–53], до її складу, унаслідок чого кількість ленинградців у складі Комісії зростає до шести осіб (Д. Айналов, Л. Дурново, В. Лесючевський, Ф. Шміт (1877–1937), Д. Кіплік, М. Сичов).

У листі до О. Новицького від 23 грудня 1928 року М. Сичов висловив глибоку вдячність за обрання дійсним членом ВУАКУ, запевнивши: «Я на севере, но душой я всегда с Вами. И чем больше углубляю я свою работу по исследованию далекого прошлого прекрасной Украины, тем больше и выпуклее встают предо мною образы великих культур, живших на Украине, тем ярче я понимаю великий творческий гений украинского народа.

Велики ученые задачи руководимого Вами Комитета и трудны условия, в которых приходится разворачивать его работу. Много сил и знаний и неиссякаемая энергия нужны в деле охраны и исследования культурных, исторических и художественных наследий, оставленных прошлым. Много, несомненно, дадут еще в процессе научного исследования и памятники уже известные и самые недра земли, насыщенной вековыми культурами, когда то жившие на территории наследницы эллинизма – Украины. И мне приходится лишь радоваться, глядя на тот грандиозный масштаб научных работ, который разворачивается в наши дни на Украине и Вашими трудами и трудами тех научных сил, с которыми я имел высокую честь лично познакомиться минувшим летом в Киеве. Вот почему и я, слабый силами, все же горячо желаю послужить общему делу и не только желаю, но буду служить и, простите за нескромность, уже служу. Если мне удастся получить из Праги оттиски моей работы о древнейшем киевском живописном фрагменте, напечатанной в так нашумевшем II-м томе *Seminarium Kondakovianum* [34] и, если получу я оттиски моей другой работы, напе-

чатанной Габриелем Милле в “*L’art byzantin chez les Slaves*” [38], где я исследую культурные наследия Украины в памятниках живописи Владимиро-Суздальской земли и Новгорода, я пришлю Вам и киевским друзьям их экземпляры и Вы на деле убедитесь, что я действительно уже участник Вашей работы» [17, спр. 1217].

У травні 1929 року, отримавши підтвердження, що в серпні ДАІМК відрядить його до Києва, М. Сичов повідомив О. Новицькому про дослідницькі плани:

«1) Закончить работы по подготовке к изданию фресок лестницы юж[ой] башни Соф[ийского] собора, т. е. исполнить некоторые чертежи и рисунки, а также проверить и дополнить записи и наблюдения.

2) Сделать описание мозаик Софии и Злат[оверхого] Мих[айловского] монастыря.

3) Изучить роспись Кирилловского монастыря.

4) Поработать над изучением памятников добытых раскопками на месте Десятинной церкви» [17, спр. 1218].

У цей самий час у Ф. Ернста визріла ідея висунути М. Сичова на академіка ВУАН. Микола Петрович поставився до неї досить скептично (розумів, що не пройде), але щиро подякував колезі і запевнив, що не відмовлятиметься від висунання, щоб не ставити ініціаторів у незручне становище: «Не в том дело, конечно, что моя кандидатура не пройдет, что она провалится и не будет иметь успеха, а в том, что самый факт выдвижения и поддержки моей кандидатуры киевскими научными организациями вселяет мне надежду и уверенность, что те планы научных исследований в области искусства и материальной культуры Украины, которые за эту зиму у меня родились и вполне созрели, найдут в процессе их выполнения поддержку в Вашем лице и в среде Ваших уважаемых товарищей. Не скрою от Вас, что планы эти очень конкретны и чрезвычайно интересны. Не могу подробно писать здесь о них, но решая минувшей зимой такие вопросы, как – Константинополь и Киев (в связи с фресками юж[ной] башни К[иево-]С[офийского] собора и в связи с историей борьбы партий в Византии, ее

ПОСТАТІ

ипподрома и т[ак] наз[ываемого] Прокипака), как Киев и Македония, как Киев и Регенсбург, как Киев и болгария, как Богумильские ереси и Киев, и много других, я естественно нуждаюсь в содействии киевских ученых и художественных сил. Перед отъездом в Москву на прошлой неделе я только что сдал в издательство рукопись под названием – “Очерк искусства древнего Киева” [35], в которой эти вопросы намечены и частично решены. По выходе работы из печати, я пришлю Вам ее, и Вы увидите, что работы много, что ее надо исполнять немедленно и с особым напряжением. Вот почему я особенно дорожу Вашим и Ваших уважаемых товарищей вниманием и мечтаю о поддержке в дальнейших трудах. А так как я теперь уверен в ней, то к чему мне быть членом ВУАН. Ведь и так можно будет работать. А это такая радость!» [18, арк. 2–3].

До обрання академіком М. Сичова формально рекомендував ВІМШ. Ф. Ернст, який готував подання, засвідчивши пов'язаність родоводу лєнінградського колеги з Чернігівщиною, позиціонував його як одного з найавторитетніших знавців «візантійсько-української» та «візантійсько-російської» художньої культури в СРСР, що вигідно відрізнявся від Н. Кондакова й Д. Айналова «менш іконографічним і більш мистецтвознавчим ухилом, глибоким знанням і почуттям форми, техніки, стилю» [19, с. 1]. Водночас він наголосив, що хоча вчений спеціалізувався з новгородської школи малярства, його останні праці були «присвячені спеціально з'ясуванню тих величезних культурних впливів, які виявила культура України за княжої доби на мистецтво сусідньої Росії», а низка вітчизняних наукових і музейних установ постійно зверталася до нього за консультаціями у зв'язку з реставраційними роботами у Києво-Софійському соборі та Єлецькій церкві в Чернігові. Обрання М. Сичова академіком ВУАН мало, як уважав Ф. Ернст, заповнити лакуну в українському мистецтвознавстві, спричинену смертями М. Біляшівського та Д. Щербаківського і від'їздом з Києва академіка ВУАН Ф. Шміта, та активізувати досліджен-

ня мистецтва «візантійсько-української доби» [19].

У 1929 році М. Сичов, як і планував, навідався до Києва в серпні, а також разом із Ф. Ернстом відпочивав у Судаку, де зустрічався з О. Новицьким [16]. Коло його київських знайомих допомагає реконструювати один з листів до колеги, у якому він просив передати відбитки своєї розвідки «Мистецтво Київської Русі» В. Базилевичу, О. Новицькому, історикам мистецтва М. Макаренку (1877–1938), В. Зуммеру (1885–1970) та Є. Спаській (1892–1980), О. Моргилевській, художнику А. Тарану, фотографу Н. Сталінському, бібліотеці ВІМШ [18, арк. 9]. Крім того, у листах він переказував вітання Ернстовій дружині Тамарі (1904 чи 1905–1969), доньці О. Новицького Марії (1896–1965), матері В. Базилевича, архітектору В. Безсмертному (1862–1940). Наскільки повно вчений зміг реалізувати програму досліджень, викладену в листі до О. Новицького, напевно не знаємо, але саме в цей приїзд він підготував невеликий рукопис про будівлю Михайлівського Золотоверхого монастиря для путівника «Київ», що вийшов у світ 1930 року з нагоди 10-ліття ВУАН [26]. На жаль, ця його спільна з Ф. Ернстом публікація відсутня в переліку праць, уміщеному в монографії І. Кизласової [13, с. 302–306].

У липні 1930 року у зв'язку з реконструкцією експозиції давньоруського мистецтва в художньому відділі Російського музею в Ленінграді М. Сичов звернувся до Ф. Ернста з проханням підшукати гарне фото в'їзної частини (без іконостаса) і надіслати для копіювання виконані під керівництвом А. Тарана копії ликів святих Софії Київської [18, арк. 13–13 зв.]. Ф. Ернст допоміг колезі, принаймні ККІОПК у травні 1931 року засвідчила, що Російський музей все ще не повернув копію та світлина мозаїк Софійського собору [15].

У 1930 році, завдяки виділенню Укрнаукою на реставрацію малярства Софії Київської 3000 карбованців, ККІОПК та Софійська комісія ВУАКу вирішили розпочати системне вивчення мозаїк собору з центрального купола і запросили для цього Ф. Шміта й М. Сичова [4, с. 91; 3, с. 53].

ІРИНА ХОДАК. ВНЕСОК МИКОЛИ СИЧОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЮ...

Через керівництво науковою експедицією в Криму Ф. Шміт не зміг прибути до Києва. Натомість М. Сичов упродовж 28 серпня – 7 вересня зі спеціально споруджених за проектом В. Безсмертного п'ятиповерхових риштувань обстежив стінопис і мозаїки центрального купола й барабана, розчистив їх від бруду та кіптяви.

Початкове обстеження засвідчило повсюдне забруднення давніх мозаїчних зображень (у барабані – частково збереженої фігури апостола Павла, напису та частини тла біля фігури апостола Петра, орнаменту між двома цими фігурами, тла над орнаментом, перекритого пізніше позолотою; у куполі – архангела й Пантократора) та пізніших олійних, а також тріщини, осипання фарбового шару, перекриття частини мозаїк новим вапняним ґрунтом, по якому накладали позолоту, значну кількість великих цвяхів, забитих на початку 1880-х років з метою закріплення малярства. Все це, як уважав учений, заважало не лише вивчати мозаїчний розпис, але й спостерігати за станом його збереженості [32, арк. 10–11].

М. Сичов 29 серпня провів пробне розчищення пізніх олійних зображень апостолів у барабані, застосувавши ватні тампони, злегка змочені у воді, а з 30 серпня до 7 вересня тим самим способом розчищав мозаїчні зображення апостола Павла, архангела і Пантократора. При цьому М. Сталінський фіксував мозаїки до і після проведених робіт на ортохроматичних пластинах, часто у порівнянні розчищеної та незайманої частин одного зображення, а дослідник детально описував пізніші поновлення на мозаїчних зображеннях – як позолоту, так і вставлені, на його думку, на початку 1880-х років кубики смальти (наприклад, на лівому оці апостола Павла), уточнював стан їх збереженості. Після від'їзду М. Сичова І. Спаський, тоді співробітник Харківського археологічного музею, за його вказівками продовжив розчищення мозаїк, звільнивши впродовж 9–14 вересня від бруду облачення та праву руку Пантократора, золоте тло навколо Нього, обріз Євангелія, орнамент поруч із фігурами апостолів Петра й Павла та над вікнами, а історик архітектури І. Моргилевський

(1889–1942) займався нівелюванням і обмірами центрального купола. Працювали доволі інтенсивно – з 8–9 до 21–23 години [32, арк. 12–23].

М. Сичов надзвичайно хвилювався, як київські колеги оцінять наслідки його роботи. «Получил кое от кого из Киева и Харькова письма, в которых сообщается, что расчищенные мозаики на многих произвели сильное впечатление и на лесах и после снятия лесов, – писал він у жовтні О. Новицькому. – Это меня очень трогает. Был бы очень признателен, если бы и Вы не отказали в любезности поделиться со мною хоть в кратких словах Вашими личными впечатлениями» [17, спр. 1220]. З тим самим проханням дослідник звернувся до Ф. Ернста: «Из кратких писем некоторых киевских друзей вижу, что после снятия лесов раскрытые от записей, пыли и грязи мозаики все же действуют и на публику и на специалистов. Это, если это так, очень радует меня и позволяет мне мыслить, что труды были затрачены не даром, и что принятый план получил осуществление, если не полное, то, во всяком случае, такое, которое возможно было получить при столь спешной работе и в столь краткий срок. Трудности, которые мне лично приходилось преодолевать при работах, вознаграждались в процессе работ целым рядом наслаждений, кот[орые] пришлось испытать при раскрытии мозаик. Некоторые моменты были прямо ошеломляющие. Они начались при послойной расчистке мозаики Павла и все время возрастали при дальнейших работах по расчистке верхних мозаик. Думаю, что изучать и тем более издавать эти мозаики стало возможным только после минувшего лета. Ранее же они воспроизводились по заведомо фальшивым (переписанным) и чрезвычайно загрязненным оригиналам. Думаю также, что исполненные работы по расчистке мозаик будут очень полезны и для них самих. Теперь мозаики “дышат”. Закупоренные огромным слоем окаменелой грязи поры между кубиками смальты тщательно прочищены, следовательно накапливающаяся между мозаическим грунтом и кладкою стены сырость получила теперь свободный выход наружу и не будет

ПОСТАТІ

способствовать дальнейшему отслоению грунта от кладки стены. Это очень важно» [18, арк. 12–12 зв.].

За результатами проведених робіт ВУАК доручив М. Сичову підготувати доповідь про мозаїки центрального купола, проте дослідник довгий час не міг виконати завдання, оскільки, попри запевнення, ККЮПК не надіслала йому світлини, про що він повідомляв О. Новицькому у листі від 19 лютого 1931 року [32, арк. 2–3 зв.]. Наявність лише кількох дефектних знімків мозаїк до розчищення та світлини частково звільненої від забруднень фігури апостола Павла не завадила досліднику виголосити кілька доповідей у Ленінграді: «В декабре минувшего года я читал в Феодальном Секторе Гос[ударственной] Академии Истории Материальной Культуры доклад о работах летом 30 года в Киеве по расчистке Киево-Софийских купольных мозаик. В январе 31 г. я вторично читал доклад об этих же работах, но в ином разрезе, в Технологическом Отделении той же Академии, в котором теперь, между прочим, производятся микроанализы, химические анализы и анализы красок и грунтов тех осыпей, которые были взяты в процессе работ и одна часть которых была передана мною в Киевскую Инспектуру для производства анализов, а другая с ведома и разрешения Инспектуры привезена в Ленинград» [32, арк. 2].

Видавничі плани ВУАКу передбачали публікацію в Софійському збірнику дослідження М. Сичова про опрацьовані 1928 року фрески південної вежі Софії Київської. Крім того, 8 квітня 1931 року президія Комітету вирішила доручити Ф. Шміту зробити огляд реставрації всіх візантійських мозаїк за кордоном, а М. Сичову (з допомогою В. Лесючевського) – мозаїк і фресок в СРСР [25, арк. 18 зв.–19]. На жаль, жодна із цих праць так і не вийшла у світ. І не через брак коштів, що суттєво впливало на організацію реставраційних робіт, а через політичні чинники. З розгортанням масового терору було ліквідовано всі мистецтвознавчі установи ВУАН та заарештовано, заслано та почасти страчено провідних істориків мистецтва й реставраторів (наприклад Ф. Ернста, М. Макаренка, К. Кржемінського). Не

уникнув арешту і М. Сичов. Як і деяких інших співробітників Російського музею в Ленінграді, його заарештували 1933 року за сфальсифікованою справою «Російської національної партії» (так звана справа славистів) як українського буржуазного націоналіста. Ученого засудили до 8 років виправно-трудоих таборів і саме цей значний термін, як дехто вважає, вберіг його від повторного арешту та страти [2, с. 130, 175–178, 199–200, 227, 230; 13, с. 63–68]. По Другій світовій війні М. Сичов зміг повернутися до наукової праці, хоча й не в тому обсязі, зокрема відіграв посутню роль у реставрації визначних пам'яток Новгород, Володимира, Москви. Про співпрацю з Україною, зрозуміло, вже не йшлося, адже зацікавленість її культурним спадком залишалася справою невдячною, та й «провідними знавцями» Софії Київської на той час стали ті, хто безпосередньо спричинився до арешту вченого.

Запропонований короткий огляд – це радше вступ до теми, висвітлення якої потребує залучення матеріалів особового фонду М. Сичова, що зберігається в Інституті історії матеріальної культури Російської академії наук (ф. 51) і містить як начерки праць, так і візуальні матеріали, зокрема близько 800 негативів та понад 2000 відбитків, частина з яких відображає етапи реставрації Софійського собору в Києві [7, с. 91].

Джерела та література

1. *Анфертьева А. Н.* Д. В. Айналов: жизнь, творчество, архив / А. Н. Анфертьева // Архивы русских византистов в Санкт-Петербурге / под ред. И. П. Медведева. – Санкт-Петербург : [Дмитрий Буланин], 1995. – С. 259–312.
2. *Ашнин Ф. Д.* «Дело славистов»: 30-е годы / Ф. Д. Ашнин, В. М. Алпатов. – Москва : Наследие, 1994. – 285 с. : ил.
3. *Базилевич В.* Роботи над обслідуванням мозаїк Київської Софії р. 1930 / Василь Базилевич // Хроніка археології та мистецтва. – Київ, 1931. – Чис. 3. – С. 53–56.
4. *Барвінок В.* Софійська комісія при Всеукраїнському археологічному комітеті ВУАН / В. Барвінок // Хроніка археології та мистецтва. – Київ, 1931. – Чис. 3. – С. 89–92.
5. *Бонь О.* Внесок академіка О. П. Новицького в збереженні та дослідженні Софії Київської / Олек-

ІРИНА ХОДАК. ВНЕСОК МИКОЛИ СИЧОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЮ...

сандр Бонь // Красзнавство. – 2000. – № 1–2. – С. 130–137.

6. Вуич Л. «Какое счастье ссудила нам судьба, поспав в мир в доме бабушки Спасского!» Из воспоминаний Ивана Георгиевича Спасского / Лада Вуич // Ніжинська старовина. – 2011. – Вип. 11. – С. 36–46.

7. Длужневская Г. В. Фонды фотоархива Института истории материальной культуры РАН (Окончание) / Г. В. Длужневская // Восточный архив. – 2014. – № 1 (29). – С. 84–95.

8. Журнал зборів мистецького відділу ВУАКУ. 21 грудня 1927 року. – НА ІА, ф. ВУАК, спр. 140, арк. 22–23.

9. Журнал зборів мистецького відділу ВУАКУ. 8 жовтня 1928 року. – НА ІА, ф. ВУАК, спр. 182, арк. 17–20.

10. Іванисько С. Реставрація фрескового малярства Софії Київської : 1920–1930-ті рр. / Світлана Іванисько // Пам'ятки України: історія та культура. – 2006. – Чис. 1–2. – С. 64–77.

11. Коренюк Ю. Микола Макаренко – дослідник середньовічного стінопису / Юрій Коренюк // Студії мистецтвознавчі. – 2007. – Чис. 3. – С. 39–62.

12. Корнієнко В. В. Мовою документів: реставраційні роботи у Софійському соборі 1930 р. під керівництвом Миколи Сичова / Корнієнко В. В. // Софійські читання : мат. VII міжнар. наук.-практ. конф. «До 90-річчя від дня народження відомого дослідника пам'яток Національного заповідника “Софія Київська”, д. і. н. Сергія Олександровича Висоцького», м. Київ, 23–24 травня 2013 р. – Київ, 2015. – С. 242–256.

13. Кызласова И. Л. Николай Петрович Сычев (1883–1964) / И. Л. Кызласова. – Москва : Сканрус, 2006. – 328 с. : ил. – (Отечественная реставрация: personalia ; вып. 1).

14. Лист Д. Кіпліка до Д. Щербаківського. 9 квітня 1927 року. – НА ІА, ф. 9, спр. 168/К-515.

15. Лист ККІОПК до П. Рудякова. 29 травня 1931 року. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 99, арк. 13.

16. Лист Ф. Ернста до О. Новицького. 17 серпня 1929 року. – ІР НБУВ, ф. 279, спр. 1149, арк. 1.

17. Листи М. Сичова до О. Новицького. 23 грудня 1929 – 11 жовтня 1930 року. – ІР НБУВ, ф. 279, спр. 1217–1220.

18. Листи М. Сичова до Ф. Ернста. 3 червня 1929 – 8 жовтня 1930 року. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 90, арк. 1–13.

19. М. П. Сичов. Рекомендація Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка в Києві // Матеріали до обрання нових академіків ВУАН (Постанова Ради Народніх Комісарів УСРР з 16 квітня 1929 року) : на правах рукопису. – [Київ, 1929]. – С. 1–2.

20. Мясоедов В. Фрески северного притвора Софийского собора в Киеве / В. Мясоедов // Записки Отделения русской и славянской археологии Русского археологического общества. – Петроград, 1918. – Т. 12. – С. 1–6, табл. I–II.

21. Нестуля С. Софійська комісія (середина 20-х – початок 30-х років ХХ ст.) / Світлана Нестуля // Історія релігій в Україні : наук. щорічник, 2004 рік. – Львів : Логос, 2004. – Кн. 2. – С. 591–598.

22. Никитенко Н. Рождение науки о мозаиках и фресках Софии Киевской: феномен Н. Кондакова, Д. Айналова и Е. Редина / Надежда Никитенко // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. – Київ, 2014. – Вип. 4 : збірка наук. пр., присвячена 170-літтю з дня народження Н. П. Кондакова (1844–1925). – С. 51–105.

23. Новицький О. Звіт за діяльність Софійської комісії ВУАН : додаток до протоколу Ради ВУАН № 6/10 / О. Новицький // Вісті ВУАН. – 1929. – № 9–10. – С. 27–32.

24. Окунев Н. Крещальня Софийского собора в Киеве / Н. Окунев // Записки Отделения русской и славянской археологии Русского археологического общества. – Петроград, 1915. – Т. 10. – С. 113–137.

25. Протоколи засідань президії ВУАКУ. 1931 рік. – НА ІА, ф. ВУАК, спр. 383, арк. 1–56.

26. Сичов М. Кол. Золотоверхо-Михайлівський монастир / М. Сичов, Ф. Ернст // Київ : провідник / за ред. Ф. Ернста. – Київ, 1930. – С. 364–371.

27. Сичов М. «Краткое Curriculum vitae Н. П. Сычева». 3 червня 1929 року. – НА НХМУ, оп. 1 (з 1918 року), спр. 75, арк. 4–6.

28. Сичов М. «Список печатных работ Н. П. Сычева». [3 червня 1929 року]. – НА НХМУ, оп. 1 (з 1918 року), спр. 75, арк. 7–8.

29. Софійська комісія (акти, протоколи, листування, заяви). 3 січня – 4 листопада 1927 року. – НА ІА, ф. ВУАК, спр. 410/5, арк. 1–59.

30. Софійська комісія (протоколи та листування). 15 лютого – 22 грудня 1928 року. – НА ІА, ф. ВУАК, спр. 410/6, арк. 1–65.

31. Софійська комісія. 1930 рік. – НА ІА, ф. ВУАК, спр. 410/9, арк. 1–92.

32. Софійська комісія (листування, акти). 22 лютого – 16 вересня 1930 року. – НА ІА, ф. ВУАК, спр. 410/10, арк. 1–23.

33. Софійська комісія (листування). 1932–1933 роки. – НА ІА, ф. ВУАК, спр. 410/11, арк. 1–36.

34. Сычев Н. Древнейший фрагмент русско-византийской живописи / Н. Сычев // Сборник статей по археологии и византиноведению, издаваемый семинарием имени Н. П. Кондакова. – Прага, 1928. – Вып. 2. – С. 91–104.

35. Сычев Н. П. Искусство Киевской Руси / Н. П. Сычев // История искусств всех времен и народов. – Ленинград : Изд-во П. П. Сойкина, 1929. – Кн. 4. – С. 178–213.

36. Шероцкий К. Киев : путеводитель / К. В. Шероцкий. – Киев : С. В. Кульженко, 1917. – 374 с. : ил.

37. Ямщиков С. Николай Петрович Сычев (1883–1964 гг.) / Савелий Ямщиков // Сычев Н. Избранные труды / [сост. и автор вступ. ст. С. Ямщиков]. – Москва : Сов. художник, 1976. – С. 11–14.

38. Syčev N. Sur l'histoire de l'église du Sauveur à Neredicy près Novgorod / N. Syčev // L'art byzantin chez les slaves: l'ancienne Russie, les Slaves catholiques. – Paris, 1932. – II. – P. 84–92.

КРАТКОЕ CURRICULUM VITAE Н. П. СЫЧЕВА

Сычев, Николай Петрович, родился в 1883 г. в Петербурге в семье помощника бухгалтера. Первоначальное образование получил в 11-й петербургской гимназии. Высшее – на Историко-Филологическом Факультете Петербургского Университета, который окончил в 1910 г., и был оставлен проф[ессором] Д. В. Айналовым при Университете для приготовления к преподавательской и профессорской деятельности на два года при кафедре истории и теории искусств. Будучи слушателем старшего курса Университета, был командирован Университетом и Русским Археологическим Обществом в Новгород, Псков, Печеры и Старую Ладугу для изучения памятников древне-русского искусства. Привезенные в результате командировки материалы и копии с целого ряда монументальных росписей XII–XIV ст. были приобретены Университетом и составляют теперь собственность Музея Древностей Университета. Некоторые материалы были изданы в красках в изданиях Академии Художеств, а оригиналы акварели были выставлены на выставке, организованной Всероссийским съездом художников в Академии Художеств. По окончании Университета и оставлении при нем для подготовки к научной деятельности, был командирован Русским Археологическим Обществом в Армению, где работал в 1911 г. на раскопках города Ани под руководством Академика Н. Я. Марра, а также изучал памятники искусства Армении в Эреруе, Гошаванке, Эчмиадзине и целом ряде других культурных центров Армении. В 1913 г. был командирован Академией Наук за границу в Австрию и Италию, где в течение долгого времени под руководством Академика Н. П. Кондакова изучал памятники эллинистические, византийские и западно-европейские и выполнял научные поручения для готовившихся акад[емиком] Н. П. Кондаковым изданий. По возвращении из за границы поступил на службу преподавателем средней школы (преподавал всеобщую историю) и одновременно был назначен Регистратором

коллекций Художественного Отдела Русского Музея. Кроме обязанностей Регистратора Худож[ественного] Отдела, исполнял в названном Отделе обязанности Секретаря Худож[ественного] Отдела. В 1915 г. при Петербургском Университете выдержал испытания на степень магистра истории и теории искусств и был избран приват-доцентом и Хранителем Музея Древностей Университета. В 1917 г. был избран преподавателем Института Истории Искусств. В 1918 г. был избран преподавателем Петроградского Археологического Института. В 1918 г. был избран Профессором Института Истории Искусств. В 1919 г. был избран Советом факультета и Советом профессоров Петроградского Университета Профессором названного Университета. В том же году был избран Профессором Археологического Института. В том же году был избран Действительным Членом Археологической Комиссии. В 1920 г. был избран Действительным Членом Гос[ударственной] Академии Истории Материальной Культуры, в которой помимо научной работы исполнял обязанности Товарища Председателя Академии и Председателя состоящего при Академии Института Археологической Технологии, в организации которого принимал ближайшее участие, заведовал Разрядом живописи и в течение 8 лет состоял и состою Председателем Историко-Художественного Отделения Академии. В 1919 г. был избран Членом Археологического Отдела Отдела Музеев и охраны памятников искусства и старины при Академическом Центре Наркомпроса. В 1920 г. был назначен особо-уполномоченным Коллегии Музеев и охраны памятников искусства и старины Северной области и руководителем работ по архитектурному ремонту и реставрации памятников Новгорода. В 1920 г. был избран Хранителем Художественного Отдела Гос[ударственного] Русского Музея в Ленинграде.

В 1921 г. Конференцией Ленинградских ученых и художественных учреждений был избран Директором Гос[ударственного]

ІРИНА ХОДАК. ВНЕСОК МИКОЛИ СИЧОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЮ...

Русского Музея, в какой должности и состоял в течение пяти лет.

В 1921 г. был избран Почетным Членом Гос[ударственного] Института Истории Искусств. В 1921 г. был избран Членом Совета Государственного Эрмитажа. В 1921 г. был избран Управляющим делами Комитета изучения древне-русской живописи. В 1921 г. был избран действ[ительным] Членом Общества художников им. А. И. Куинджи и Общества художников «16-ти» и Л[енин]градской Общины Художников, после чего участвовал экспозицией ряда своих картин на многих выставках названных художественных Обществ. В 1922 г. был избран Профессором Академии Художеств, почетным членом Новгородского общества любителей древностей и действительным членом многих провинциальных ученых обществ и архивных комиссий. В 1922–23 г. был назначен ВЦИК-ом и Главмузеем Наркомпроса Экспертом по художественным вопросам и участвовал в целом ряде музейных и научных конференций. В 1922–23 г. был избран Директором Исследовательского Института при Ленинградском Университете. В 1926 г. был назначен Ранионом (Рос. Ассоциация Научно-Исследовательских Институтов) Членом Бюро по подготовке аспирантов при Гос[ударственной] Академии Истории Материальной Культуры. В 1927 г. был избран действит[ельным] Членом Общества любителей древней письменности и искусств. В 1927 г. был из-

бран Членом Квалификационной Комиссии Секции Научных Работников Союза Работников Просвещения и с тех пор переизбирался ежегодно. По секции Научных Работников состою в высшей категории ученых работников. В 1927 г. избран Членом Географического Русского Общества.

В настоящее время занимаю следующие должности:

1) Профессор Ленинградского Гос[ударственного] Университета. Заведующий Музеем Древностей Л[енинградского] Г[осударственного] Университета.

2) Член Гос[ударственной] Академии Истории Материальной Культуры и Председатель ее Историко-Художественного Отдела, там же Член Секции всеобщей архитектуры, Член Бюро по подготовке аспирантов.

3) Заведую Отделением древне-русского искусства Художественного Отдела Гос[ударственного] Русского Музея. В этом же Отделе состою заведующим Реставрационной Мастерской по реставрации древних памятников. Состою членом Реставрационной Комиссии Этнографического Отдела по реставрации памятников буддийского искусства.

4) Профессор Академии Художеств.

5) Член Квалификационной Комиссии Секции Научных работников.

В 1928 г. был избран Членом Всеукраинского Археологического Комитета В. У. А. Н.

Н. Сычев 3/VI-29 г. [27].

Додаток 2

СПИСОК ПЕЧАТНЫХ РАБОТ Н. П. СЫЧЕВА

1. Раскопки церкви в городе Ани (Армения) в 1892 г.

Журнал «Христианский Восток», изд. Академии Наук, Спб., 1912, т. I, вып. II.

2. Отзыв о труде – «W. de Gruneisen. Le portrait. Traditions hellénistique et influences orientales. Études comparatives. Roma, 1911».

Журн. «Византийский Временник», т. XVIII, Спб., 1913.

3. Отзыв о труде – «Gabriel Millet. Portraits byzantins».

Там-же.

4. Икона «Млекопитательницы» в собор[ании] Русского Музея (из собр[ания] Н. П. Лихачева). Спб., 1914.

5. Икона арх[ангела] Михаила из собр[ания] Рябушинского. Спб., 1914.

6. Краткий отзыв о труде В. Т. Георгиевского – «Фрески Панселина в Протате на Афоне». Спб., 1914.

7. Икона Троицы Андрея Рублева.

Записки Отд[еления] рус[ской] и славянск[ой] археологии Рус[ского] Археологического Общества, т. X, Спб., 1915.

ПОСТАТИ

8. Икона Симона Ушакова в Новгородском древлехранилище (к вопросу о нидерландско-фламандских влияниях в рус[ской] живописи XVII в.).

Зап[иски] Отд[еления] рус[ской] и слав[янской] археологии Рус[ского] Археологического Общества, т. X, Спб., 1915.

9. Один из рельефов «Корсунских» врат. Тверь, 1913.

10. В. К. Мясоедов (некролог). Отчет Спб. Университета за 1916 г.; и второй некролог в журн[але] «Старые Годы», 1916.

11. Древлехранилище Русского Музея. Спб., 1916. Журн[ал] «Старые Годы».

12. Забытые фрагменты новгородских фресок XII в.

Зап[иски] Отд[еления] рус[ской] и слав[янской] археологии Рус[ского] Археологического Общества, т. XII, Петроград, 1918.

13. Новые открытия в области древнерусской живописи.

Журн[ал] «Наука и ее работники». Петроград, 1921.

14. Инструкция к описанию миниатюр. Изд[ание] Гос[ударственной] Академии Истории Материальной Культуры. Петроград, 1922.

15. Выставка произведений искусства Строгановской школы. Ленинград, 1923.

16. Государственный Русский Музей. Журн[ал] «Красная Панорама». Ленинград, 1926.

17. Следы инкубации в древней Руси. (К вопросу о иатрической и ониромантической инкубации в Киеве) Recueil Gébélev. Leningrad, 1926.

18. Вводная статья к изданию «Фрески Нередицы», изд[ание] Г[осударственного] Рус[ского] Музея к юбилею Академии Наук СССР. Ленинград, 1925.

19. На заре бытия Киево-Печерской обители (К вопросу о норманнских отложениях

в редакции Патерика Печерского). Ленинград, 1926. В Сборнике статей по славянской филологии и рус[ской] словесности, изд[ание] Отд[еления] рус[ского] яз[ыка] и словесности Академии Наук СССР, т. CI, № 3. Ленинград, 1928.

20. Древнейший фрагмент русско-византийской живописи (опыт анализа эллинистических форм, как наследия фессалонийской художественной школы в Киевской Руси эпохи Владимира. Фрагмент Десятиной церкви).

Seminarium Kondakovianum. Recueil d'études. Études byzantines. Prague, 1928, т. II.

21. Sur l'histoire de l'église du Sauveur à Neredicy, près Novgorod. Orient et Byzance. IV. L'art byzantin chez les slaves. Paris, 1928. (Большая работа о культурных и художественных взаимоотношениях Киева, Суздальской Руси и Новгорода в домонгольском периоде).

22. Новое произведение Симона Ушакова. Опыт социологического анализа творчества А. Рублева и Симона Ушакова. Материалы по русскому искусству изд[аны] Гос[ударственным] Рус[ским] Музеем. Ленинград, 1928.

23. Ряд мелких статей и заметок в различных журналах.

Печатается

1. Искусство Древнего Киева. «Вестник Знания». Ленинград, 1929.

Приготовлено к печати

1. Древнейший источник к истории каганата в древней Руси. (По поводу открытой мною надписи в Киево-Софийском соборе).

2. Ковалево. Монография о юго-слав[янской] и нео-виз[антийской] живописи.

Готовится к печати

1. Фрески южной башни Киево-Софийского собора. [28].

ІРИНА ХОДАК. ВНЕСОК МИКОЛИ СИЧОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЮ...

Микола Сичов (?) (перший ліворуч) під час реставраційних робіт у південній вежі Софійського собору в Києві.
1928 р. НА ІА НАНУ

ПОСТАТІ

8-X-1936. 2

Тяжкоговорящим Федор Подбилосв.

Узнавши, що пишу на паню Бунаку. В дунак, що вон хоче вважати
 тишак и отпусак, при прихильности к Вашим муренкам и каурам ра-
 ботам и бить мурей, при потыкам с ложки и пошопрем на речубомак
 тех работ, которые дають прочесть по раскратним мотам. Часини
 их проделаны, конечно, доложим Вам о том, как прошекам эти работ,
 о затрудненности, которая приходить продолжать, о отсутствии саит ф-
 вом и прог. и прог. Поставу о всем этом не пишу. Мне хотелось бы иметь
 обратный к Вам с просьбой сообщить мне Ваше мнение и Ваши выгрома-
 кин. Я хотел бы бы благодарен, если бы вон не отхарамы мно к этой мо-
 ей просьбе, а к. удавка придет, ценит Ваше мнение в труднейшим-ки-
 уртык вопроса. Это был мези в кабинете сменя тем более важно, что
 Взаим. Др. Коштин и Именктура на последнем заседании, бывшем с мови-
 приуменьши, возмущик на мши обязанности написант докладную
 Вашему в Уртракку о речубомак работ и о предсказуемых в будущем
 работат.

Увремят меси некотора киевск трудей Визур, что после смитру
 леев раскратом от записей, помн и урты мотамы все же действенн и
 на публику и на оцужаеваем. Это, если это так, овет работи мени
 и поставленны мне мотамы, что труды били втралено не жаром и что
 прихитом мши поурны оулучивленны, если не мотам, но, во выван
 выгнае, мотам, которое возмозно было поурит при мотам ошенин
 работи и в мотам краини. Фрог. Муренкам, которые мне мотам прихитомы
 неа протолелит при работам, возмозно предидет с прогесе работи урты
 ф-вом насаиурдени, кон. прихитомы мотамы при раскратним мотам.

Некотора мотамы били премо ошенинны. Они карамит при мотам
 кон раскратим мотамы Павла и вк уртык Вроптам при раскратим
 мотам работам по рачтенике верхних мотам. Дунак, что уртык и
 тем более удавалит эти мотамы ошенинны возмозно мотамы после
 мотамы мотам. Ранее же они возмозно мотамы по введени мотамы
 воти (перемосаеваем) и уртык мотамы возмозно мотамы ошенинны.

Фрагмент листа Миколи Сичова до Федора Ернста від 8 жовтня 1930 року. АНФРФ ІМФЕ (ф. 13, спр. 90, арк. 12)

SUMMARY

Mykola Sychov (1883–1964), who was one of the leading Russian art critics, museum workers and restorers, had prominently figured in investigation and restoration of the monumental painting of St. Sophia Cathedral in Kyiv, initiated by both Sophia Committee of the All-Ukrainian Archaeological Committee and Kyivan Regional Inspectorate of Cultural Heritage Protection in the second part of 1920s. Two principal activity stages of the researcher in Kyivan Sophia are emphasized: 1) active participation in the work of Sophia Committee and the Inspectorate, realizing control of the restoration of the Southern tower paintings (managed by D. Kiplik) and examination of altar mosaics of 1928 with V. Lesiuchevskyi; 2) investigation of mural paintings and mosaics of the central dome and tholobate, their clearing of dirt and soot (with the assistance of V. Lesiuchevskyi and I. Spaskyi) in August–September, 1930.

Simultaneously with the participation in restoration works M. Sychov was preparing the surveys *The Most Ancient Source to the History of Rope in Old Rus* (on the grounds of the inscription discovered by him at the Kyiv-Sophia Cathedral) and *Frescoes of the Southern Tower of Kyiv-Sophia Cathedral*, as well as working with the description of the mosaics of St. Sophia and St. Michael's Golden-Domed Cathedrals and studying of the murals of St. Cyril's Church with the excavation materials of the Tithe Church.

Accompanied by F. Ernst, the scholar had prepared the article on the St. Michael's Golden-Domed Cathedral for the guidebook *Kyiv* (1930), as well as made use of his observations of Old-Rus monumental art pieces of Kyiv in his studies *The Art of Kyivan Rus* (1929) and *The Most Ancient Fragment of Rus-Byzantine Painting* (1928). The contribution of M. Sychov to the investigation of the monument has been assessed with his election as a valid member of both Sophia Committee and the All-Ukrainian Archaeological Committee (1928), while in 1929 Taras Shevchenko All-Ukrainian Historical Museum nominated him for electing as a full member (academician) of the All-Ukrainian Academy of Sciences.

Keywords: Mykola Sychov, St. Sophia Cathedral, Sophia Committee, All-Ukrainian Archaeological Committee, mural paintings, mosaics, restoration.